

F. Zich a kolektiv: Pracovní kolektiv a socialistická společnost

Praha, Svoboda 1983, 188 s.

Knižní publikace, kterou pod tímto názvem vydalo nakladatelství Svoboda, je kolektivní práci devítičlenného autorského kolektivu. (1) Je věnována problematice, jejíž teoretické, metodologické i aplikační aspekty stojí dnes v centru pozornosti společenskovoědní fronty nejen u nás, ale i v SSSR a ostatních socialistických zemích.

Pracovní kolektivy jsou těmi složkami společenské mikrostruktury, které představují v rozvoji socialistické společnosti stále dynamičtější prvek. V jejich podmínkách se rozhoduje nejen o realizaci celospolečenských záměrů týkajících se intenzifikace ekonomického rozvoje a spočívajících ve zvyšování produktivity práce, efektivnosti a kvality výroby. Pracovní kolektivy se mění i v aktivní subjekty politického systému socialistické společnosti a sehrávají stále významnější úlohu při výchově a formování socialistického vědomí pracujících.

Práce je rozdělena do tří základních kapitol. První z nich je zaměřena na *základní teoreticko-metodologické otázky pojetí pracovních kolektivů v socialistické společnosti*. V její úvodní části je analyzována *problematika historické podmíněnosti formování pracovních kolektivů*. Procesy vzniku pracovních kolektivů jsou zde pojímány v souvislosti s celospolečenským vývojem, v kontextu přeměn souvisejících se zničením a vývojem kapitalismu, formováním proletariátu ve třídu a s dynamikou forem jejího boje proti kapitalistickému vykořisťování. V těchto makrospolečenských souvislostech se postupně vytvářejí základní předpoklady a prvky rozvoje pracovních kolektivů, které se plně prosazují až v podmínkách socialistické společnosti. Základní znaky pracovních skupin se formují již v průběhu prosté kapitalistické kooperace a jednotlivých vývojových typů manufakturní výroby a k jejich výrazným změnám dochází pak v podmínkách kapitalistické strojní velkovýroby. Jsou to pracovní skupiny, v nichž se ve vztazích mezi dělníky postupně rodí prvky solidárnosti a kolektivismu, formuje se politické vědomí dělnické třídy a rozvíjejí se formy organizovaného boje proti kapitálu. Zejména prostředí strojní velkovýroby přispívá k získávání schopností příslušníků dělnické třídy organizovat se, podrobovat se revoluční kázni a řešit třídní rozpory aktivními činy. V závěru úvodní části první kapitoly jsou kriticky hodnoceny snahy, jimiž mají být dělníci v kapitalistické výrobě získávání pro spolupráci a pro „aktivní vztah“ k podniku. Jedná se o snahy, které mají zmírnit zůstávající se třídní konflikty. Nemohou však změnit tu základní skutečnost, že v podmínkách kapitalismu jsou vztahy v pracovních skupinách v zásadě determinovány kapitalistickými výrobními vztahy, to, že v těchto vztazích se odráží v první řadě třídní antagonistické postavení jednotlivců a tříd ve výrobním procesu.

Druhá subkapitola této části práce je věnována *vymezení podstatných rysů socialistického pracovního kolektivu*, objasnění obsahu a charakteru pojmů pracovní kolektiv a socialistický pracovní kolektiv a stanovení kritérií jeho socialistické kvality. Pokud jde o pojetí pracovního kolektivu, vztahuje se toto označení na určitý typ sociálních skupin, které se vyznačují určitou kvalitou a existují v určitých sociálně politických podmínkách. Na s. 42 se uvádí, že: „Kolektiv je sociální skupina vyznačující se určitou vyšší kvalitou svého uspořádání, fungování a vývoje. Za nejdůležitější rys kolektivu je možno pokládat existenci jednoty cílů činnosti kolektivu s celospolečenskými zájmy.“ Socialistický pracovní kolektiv je třeba chápat jako součást sociálně politického systému socialistické společnosti, který určuje uspořádání skupin a kolektivů, směr jejich činnosti i sociálně politickou kvalitu. Tyto kolektivy se vyznačují specifickou kvalitou společenských vztahů, jež je předpokladem rozvoje celku, kolektivu i jednotlivců. V další části této kapitoly jsou pak vymezena základní kritéria pro posuzování a hodnocení socialistických kvalit pracovního kolektivu, mezi něž patří vysoká úroveň společenské efektivnosti jejich činnosti, programovost, perspektivnost a systematickosti této činnosti, vysoká úroveň činnosti řídících pracovníků a stranických a společenských orgánů v pracovním kolektivu a cílevědomost a ideová

(1) Autorský kolektiv tvořili: RSDr. Zdeněk Cecava, CSc., doc. ing. František Zich, CSc., doc. ing. Antonín Kopecký, CSc., PhDr. Alexandr Fazík, CSc., RSDr. Juraj Himál, CSc., člen kor. ČSAV Jaroslav Kohout, DrSc., PhDr. Karel Herman, PhDr. Ludmila Nestěrová, CSc., RSDr. Jaroslav Ražnok.

jednota členů, hodnoty a normy chování odpovídající vlastnostem socialistického člověka. Z tohoto vymezení vyplývá, jak je také zdůrazněno v závěru kapitoly, že vedle morálně etických kvalit je třeba brát v úvahu a hodnotit i objektivní determinanty kolektivismu.

Ve třetí subkapitole této části práce je charakterizováno *místo pracovního kolektivu v sociálně politickém systému společnosti*. Východiskem pro tuto charakteristiku je konstatování, že společenská dělba práce má vedle své stránky organizačně technické a sociálně ekonomické i svou stránku sociálně politickou, která se v podmínkách pracovních kolektivů projevuje v míře zapojení jejich příslušníků do realizace a tvorby politiky, do politického řízení a vedení společnosti. Pracovní kolektivy jsou tedy i součástí sociálně politického podsystemu společnosti a mění se v jeho aktivní subjekty. Procesy těchto změn v sobě zahrnují rozvoj široké palety společenských aktivit, mezi něž patří jako základní: pracovní aktivita, dále pak účast na společenském řízení (která v sobě zahrnuje účast na řízení výroby a účast na řízení v jednotlivých složkách politického systému společnosti), a konečně politická aktivita, jejíž rozsah, kvalita a efektivnost jsou nejdůležitějšími faktory přeměny pracovních kolektivů v aktivní subjekty sociálně politického systému, tj. v socialistické pracovní kolektivy.

Za institucionalizovaný článek politického systému je třeba považovat pracovní kolektivy samostatných výrobních, výzkumných a dalších jednotek majících svou právní subjektivitu. Vývoj a formování kolektivů k politické subjektivitě probíhá tak, že jednak dílčí pracovní kolektivy dosahují kvalit socialistických pracovních kolektivů (jednou z forem této přeměny v československých podmínkách je hnutí brigád socialistické práce), jednak tím, že pracovní kolektivy se rozvíjejí v celé své celostnosti uvnitř i navenek, a to zejména prohlubováním spolupráce s národními výbory a dalšími územními orgány a organizacemi.

Druhá kapitola práce je zaměřena na *problematici procesů formování socialistických pracovních kolektivů*. V její úvodní části je rozebrán *proces přerůstání pracovní skupiny v socialistický pracovní kolektiv*. V jádru tohoto procesu stojí vznik a vývoj kolektivismu, který představuje vedle mravní kvality osobnosti i kvalitativně nový typ vztahů mezi lidmi. Základní podmínky pro jeho vznik a rozvoj vytváří socialismus vznikem společenského vlastnictví výrobních prostředků, vytvořením a prohlubováním socialistického politického systému a rozvíjením ideologické platformy kolektivismu, kterou je marxismus-leninismus. Kolektivismus jako nejvlastnější rys dělnické třídy obsahuje vedle komunistického přesvědčení i tomu odpovídající návyky jednání a nevzniká automaticky, jeho utváření je třeba vědomě formovat a řídit. Proces přerůstání pracovní skupiny v pracovní kolektiv je procesem, v němž se formují základní charakteristické rysy pracovního kolektivu a ve své jednotě se rozvíjejí jeho základní funkce — funkce výrobně ekonomická, politická a výchovná. Rozvoj pracovního kolektivu má tři základní etapy, charakterizované na s. 85–88 recenzované práce — etapu prvotní syntézy, diferenciaci a syntézy. Mezi základní kritéria hodnocení průběhu uvedených fází patří míra jednoty myšlení a jednání a úroveň aktivitu kolektivu při realizaci jeho cílů. V dalších částech této subkapitoly je věnována pozornost zákonitostem rozvoje pracovních kolektivů (jsou rozděleny do dvou skupin, a to na zákonitosti odrážející spojitosti mezi kolektivem a socialistickou společností, a zákonitosti odrážející souvislosti a vazby uvnitř kolektivu) a vlivu, který má na jejich formování struktura pracovního kolektivu, oficiální a neoficiální vztahy uvnitř kolektivu a míra jejich stmelivosti a soudržnosti.

V další subkapitole je charakterizována *úloha společenských organizací při formování socialistických pracovních kolektivů*. Činnost orgánů a organizací KSČ v pracovních kolektivech spočívá v těsném spojení s pracovními kolektivy, ve znalosti potřeb, zájmů i postojů pracujících a hledání cest a prostředků k jejich uspokojování. Je zaměřena na pomoc při plnění základních úkolů pracovních kolektivů a zvyšování pracovní a společenské aktivity lidí. Úloha orgánů ROH se soustřeďuje nejen na zajišťování účasti pracujících na řízení, ale i na plnění řady úkolů v oblasti péče o pracující, uspokojování jejich potřeb a zájmů, ochrany jejich práv a rozvíjení pracovní iniciativy. Na formování pracovních kolektivů se svou činností podílejí i organizace SSM, a to zejména rozvíjením výchovné práce v pracovních kolektivech, organizováním specifických forem pracovní iniciativy a péči o zvyšování odborné a kvalifikační úrovně mladých lidí. Na všechny stránky života pracovních kolektivů působí socialistické soutěžení, které je jednotou svých dvou základních stránek — soutěživosti a vzájemné pomoci. Plní tři základní funkce — ekonomickou, sociálně politickou a výchovnou — z tohoto důvodu je třeba při posuzování efektivnosti soutěžení brát v úvahu nejen efekty ekonomické povahy, ale i efekty sociální a výchov-

né. V závěru této subkapitoly se uvádějí některé nedostatky, které v negativním směru působí na průběh i výsledky socialistické soutěže a naznačují se cesty a možnosti jejich odstraňování.

Závěrečná část druhé kapitoly je věnována problematice *řízení sociálních procesů v pracovních kolektivech*. Jejím východiskem je teze, že pracovní kolektivy je třeba vytvářet, rozvíjet a upevňovat a tento úkol je nedílnou součástí práce socialistického vedoucího pracovníka. Dále se zde rozvádí a konkrétně dokumentuje to, jaký význam a závažnost má v současných podmínkách cílevědomý a plánovitý přístup k řízení takových sociálních procesů, jako je účast pracujících na řízení, zlepšování pracovního prostředí, fluktuace, tvorba sociálního klimatu a tvorba soudružských vztahů v pracovních kolektivech. V zájmu účinného působení na sociální procesy probíhající v pracovních kolektivech je žádoucí, aby si vedoucí pracovníci osvojili a ve své každodenní práci aplikovali leninský styl řídicí práce, jehož nedílnou součástí jsou především náročná pozornost vůči lidem a optimální řešení dialektického vztahu pracovní kázně a pracovní iniciativy. Toto působení předpokládá i aktivní osvojování společenskovedních poznatků, tj. získávání a doplňování kvalifikace pro řídicí práci v oblasti sociálního řízení. Převažující technické vzdělání našich vedoucích hospodářských pracovníků je z hlediska plnění náročných a svou povahou komplexních úkolů v řídicích funkcích příliš úzké.

Třetí kapitola práce má na rozdíl od obou předchozích výraznější empirické zaměření. Týká se *některých výzkumů pracovních kolektivů a jejich výsledků*. Její první subkapitola je nazvána *Výzkumy pracovních kolektivů a jejich výsledky*. Jedná se o výsledky výzkumů realizovaných v koncernovém podniku Škoda, které byly zaměřeny na problematiku mezilidských vztahů v pracovních kolektivech. Vedle zajímavých výsledků získaných na základě použití sociometrické metody jsou v této partii analyzovány výsledky výzkumů týkající se problematiky pracovních kolektivů v celém podniku, a to konkrétně spokojenosti s pracovním kolektivem, hierarchie faktorů, které tuto spokojenost podmiňují, vztahů převažujících v pracovních kolektivech, faktorů, které tyto vztahy ovlivňují a specifických rozdílů v jejich kvalitě a působení u některých sociálně demografických a profesně kvalifikačních skupin pracovníků. Na základě zobecnění výsledků jsou pak formulovány některé zásady pro tvorbu pracovních kolektivů — jde o zásadu spojování dvou základních hledisek při formování pracovních kolektivů (hlediska stmelenosti a hlediska zaměření činnosti kolektivu), spojení výchovného působení zvenčí s výchovným působením vnitřním, péče o komplexní rozvoj všech faktorů působících na rozvoj kolektivu a zásadu diferenciovaného přístupu k výchově jeho členů. V závěru této subkapitoly jsou vymezeny základní směry využívání výsledků realizovaných výzkumů, které vytvářejí nezbytný poznatkový základ jak pro sestavování plánů sociálního rozvoje, zkvalitňování řízení rozvoje konkrétních kolektivů a řešení problémů a negativních jevů, které se v nich vyskytují, tak pro pedagogické formy odborné přípravy vedoucích pracovníků a řízení procesů tvorby pracovních kolektivů v nových provozech.

Druhá dílčí kapitola této části je věnována problematice *zvláštností řídicích kolektivů a jejich činnosti*. Řídicí kolektiv je na s. 159 definován jako „...souhrn nejvyšších odborných (státních) pracovníků odpovědných za výkon určitých druhů státních a funkčních činností a útvarů v čele s liniovým vedoucím (ředitelem)“. Patří sem však i představitel širšího subjektu řízení, tj. zástupci stranické organizace a společenských organizací. Základním úkolem těchto kolektivů je organizovat práci kolektivů daných organizací tak, aby plnily své společenské poslání, dosahovaly požadované efektivnosti jak ekonomické, tak i sociálně politické, ideologické a kulturní. Podmínkou jejich efektivní činnosti je preferování cílů organizace jako celku, a to zejména cílů celospolečenských, tj. jejich nadřazování nad cíle a zájmy útvarové. Řídicí kolektivy mohou plnit své cíle a úkoly jen za předpokladu existence příslušné míry stmelenosti, integrace, vztahů vzájemné pomoci a koordinace, jejichž formování je základním úkolem liniových řídicích pracovníků, kteří stojí v čele řídicích kolektivů. V této subkapitole se dále na základě výsledků konkrétních výzkumů prokazuje složitost procesů utváření stmelených a integrovaných řídicích kolektivů. V průběhu těchto procesů je třeba překonávat řadu bariér daných rozdílným způsobem percepce a myšlení jednotlivých členů řídicích kolektivů, který je dán již samotnou jejich profesní a funkční výchovou a činností, rozdíly v názorech na závažnost a význam jednotlivých řídicích činností, rozdíly ve vzdělání a rychlosti pracovního postupu atp.

Poslední část této kapitoly i celé knihy se týká problematiky *vlivu pracovních kolektivů na formování socialistického vědomí pracujících*. Formování tohoto vědomí je složitý proces — utváří se v činnosti lidí (zejména jejich aktivity mají vliv na formování názorů a postojů) a je odrazem materiálních podmínek života společnosti.

Jeho stav je těsně spojen s ekonomickým rozvojem a hospodářskou politikou strany. V této subkapitole jsou uvedeny některé konkrétní výsledky rozsáhlého výzkumu kolektivů brigád socialistické práce, které představují rozvinutou formu pracovních kolektivů. Tyto výsledky dokumentují vyšší úroveň uvědomělosti členů brigád a tím i jejich větší výchovný vliv, který se projevuje ve srovnání s ostatními kolektivy především v obsahovém zaměření a rozsahu realizovaných forem pracovní iniciativy a v účasti na řízení, zejména v aktivitě na výrobních poradách. Základní formou výchovného působení, která se ukazuje jako účinná, je ukládání konkrétních úkolů jednotlivým členům. V činnosti brigád se projevuje i řada problémů: podle výsledků realizovaných výzkumů se jedná o zaměření závazků v soutěžích, které se někdy týkají běžných a samozřejmých pracovních povinností, nevytřizování námětů a připomínek z výrobních porad a nekomplexnost v hodnocení činnosti a výsledků brigád, v němž se nedostatečně oceňuje to, co bylo vykonáno mimo rámec předem stanovených kritérií.

Ve vydané knižní monografii se autorský kolektiv v podstatě terminologicky sjednotil na užívaných pojmech pracovní skupina, pracovní kolektiv a socialistický pracovní kolektiv i na základní typologii pracovních kolektivů (pojmy primární a sekundární pracovní kolektiv). Jednoznačně je v ní akcentován dominantní vliv makrospolečenských podmínek a zákonitostí na utváření pracovních skupin a kolektivů i nutnost cílevědomého řízení tohoto procesu ze strany subjektů společenského řízení, které zajišťují řízení ekonomické sféry společenského života. Proces přerůstání pracovních kolektivů v socialistické je správně a zdůvodněně chápán jako složitý a dlouhodobý, v krizi se na celé řadě míst otevřeně a kriticky uvádějí bariéry a nedostatky, které zatím v řadě případů brání jeho výraznější dynamice.

Positivně je třeba dále hodnotit i to, že se v práci dochází k formulaci metodologických zásad, které by měly být respektovány při empirických výzkumech pracovních kolektivů. Jedná se například o nutnost zkoumání jednotlivých pracovních kolektivů v širších souvislostech a podmínkách určujících jejich fungování a dynamiku, o potřebu zjišťování těch podmínek, za nichž kolektivy dosahují všestranně efektivních výsledků, o sledování nejen subjektivních, ale i objektivních determinant a projevů kolektivismu, které jsou určující pro posuzování stupně rozvoje pracovních kolektivů atp. Závažná a věcně správná je i zásada, podle níž je třeba zaměřovat empirické výzkumy zejména na rozhodující kolektivy, kolektivy problémové a kolektivy významné se podílející na zavádění nových výrobních programů.

Monografie samozřejmě nemohla (a také její autoři si takový cíl nekladli) do důsledků a vyčerpávajícím způsobem odpovědět na veškeré otázky a otevřené problémy týkající se problematiky formování a dynamiky pracovních kolektivů. To bude vyžadovat dlouhodobou pozornost a cílevědomou práci nejen pracovníků teoretické fronty, ale i pracovníků decizních orgánů a hospodářské praxe. Shrnutím a logickým uspořádáním doposud získaných poznatků vytváří však pro tuto práci solidní základy a předpoklady a již z tohoto důvodu je třeba její studium doporučit pracovníkům vědeckovýzkumných ústavů, vysokých škol, řídicím pracovníkům i funkcionářům společenských organizací, kteří se v té či oné podobě se společensky aktuální problematikou formování pracovních kolektivů v rámci své každodenní činnosti či působnosti setkávají.

Miloslav Tomšík

A. K. Uledov a kol.: Verejná mienka a propaganda

Bratislava, Pravda 1984, 264 s.

Otázky verejnej mienky sa dostávali s väčšou alebo menšou intenzitou do centra pozornosti žurnalistov, teoretikov, ale i politikov fakticky od vzniku robotníckeho hnutia.

V buržoaznych koncepciách spoločenskej vedy sa začala venovať zvýšená pozornosť tejto problematike po druhej svetovej vojne, keď knižný trh na Západe doslova zaplavili desiatky titulov z pera historikov, psychológov, sociológov a novinárov.

V socialistických krajinách téma verejná mienka a propaganda upútala sústavnejší záujem v šesťdesiatich rokoch. Za relatívne krátku dobu sa sformovali základy marxistickej teórie vzťahu verejnej mienky a propagandy.

Jedným z príspevkov k tejto koncepcii je aj recenzovaná publikácia autorského kolektívu pod vedením známeho sovietskeho sociológa A. K. Uledova, ktorá sa dostala do rúk čitateľom v Sovietskom zväze v r. 1980. Medzi jednotlivými prispievateľmi sú medzi našou i medzinárodnou sociologickou verejnosťou známi odborníci na verej-